

УДК 808.4 + 808.26

А.А. Каўрус

Прычынныя канструкцыі з прыназоўнікам *w* у сучаснай польскай літаратурнай мове ў супастаўленні з беларускімі адпаведнікамі

Праблематыцы выражэння прычынна-выніковых адносін лексіка-граматычнымі сродкамі ў польскай мове прысвечана нямала даследаванняў. Тым не менш, нават у адным з асноўных пытанняў, што датычыць вызначэння набору лексіка-граматычных сродкаў (у прыватнасці, сінтаксічных канструкцый пэўных тыпаў), якія служаць для выражэння прычынна-выніковых адносін, у навукоўцаў назіраюцца разыходжанні. Апошнія цесна звязаны з вызначэннем асноўных, спецыялізаваных каузальных сінтаксічных канструкцый і неспецыялізаваных, кантэкставых каузальных канструкцый. Так,

да каузальных канструкцый з невытворнымі прыназоўнікамі А. Грыбасёва адносіць канструкцыі, пабудаваныя паводле 6 структурных тыпаў: «z+gen.», «od+gen.», «na+acc.», «przez+acc.», «za+instr.», «pod+instr.» [1], Б. Клебаноўска – 4: «z+gen.», «od+gen.», «przez+acc.», «za+acc.» [2], Э. Вяжбіцка – 6: «z+gen.», «od+gen.», «na+acc.», «przez+acc.», «za+abl.», «w+loc.» [3]. Як відаць, толькі канструкцыі з трыма прыназоўнікамі: «z+gen.», «od+gen.» і «przez+acc.» называюцца ў якасці каузальных усімі гэтымі навукоўцамі. Як трэба кваліфікаваць іншыя канструкцыі? Знайсці частковы адказ на гэтае пытанне мае на мэце наш артыкул, у якім будуць разглядацца прыназоўнікава-склонавыя канструкцыі (спалучэнні) – ПСК – з прыназоўнікам w, паводле нашых папярэдніх назіранняў, даволі частыя ў мове польскай мастацкай літаратуры.

А. Грыбасёва ў артыкуле, прысвечаным прыназоўнікавым намінальным сінтаксічным канструкцыям (фразам) у функцыі акалічнасці прычыны, піша: прыназоўнік w без паказальніка [wykładnika] прычыннасці [г.зн. назоўніка тыпу *wynik*] не ўтварае прычыннай фразы (*robić coś w gniewie* не з'яўляецца прыкладам гэтых адносін)... [1, с. 74]. На яе думку, такія канструкцыі нельга замяніць на складаны сказ з прычыннымі злучнікамі (*gdyż* і інш.), а немагчымасць такой субстытуцыі сведчыць пра тое, што канструкцыя не выражае прычынна-выніковых адносін [1, с. 71].

Б. Клебаноўска лічыць, што прычыннае значэнне прыназоўніка w і іншых прасторавых прыназоўнікаў несамастойнае, гэта толькі прагматычны дадатак да асноўнага значэння, і спецыяльна не займаецца іх разглядам [2, с. 15].

Э. Вяжбіцка ў лік прычынна-выніковых уключае і канструкцыі з прыназоўнікам w, адносячы іх пры гэтым да двух розных падтыпаў. У адзін з іх канструкцыі з прыназоўнікам w уваходзяць нароўні з спецыялізаванымі прычыннымі канструкцыямі з прыназоўнікамі z, od, przez і інш., як у прыкладзе *rzucił się na nas w przystępie ataku*. У другім падтыпе прычына выражаецца сітуацыйна, спалучэннем, якое фармальна з'яўляецца часава-прасторавай акалічнасцю, напр.: *trawa pali się w słońcu* [3, с. 50-58].

Адзначым, што пры назіранні такіх канструкцый, як *Stefa kiwała głową z rozpaczy* (J.I., 122), *w bezsilnej rozpaczy unosił zaciśnięte pięści ku niebu* (L.B-r., 164), *takie dęby są wygrzane w słońcu* (R.K., 18), *Jan pamięta nawet zapech podszewki, nagrzanę od słońca* (W.Ż., 172) і інш., нельга не заўважыць семантычнай блізкасці паміж ПСК з прыназоўнікамі w і od (апошнія ж з пэўнасцю можна класіфікаваць як прычынныя). Сапраўды, як паказваюць назіранні за пазамоўнымі рэаліямі, практыка, адна з падзей, адлюстраваных у дадзеных сказах, выклікае, спараджае іншую (у нашых прыкладах эмацыйны стан чалавека выклікае яго міжвольныя рухі, а працэс у нежывой прыродзе становіцца прычынай іншага працэсу).

Але невядома, наколькі вялікае месца займае каузальнае значэнне ў семантычнай структуры канструкцый з прыназоўнікам w, якая ў іх ступень рэгулярнасці праяўлення каузальнага значэння, а, значыць, невядомы і статус такіх канструкцый (як прычынна-выніковых або лакальных ці інш.). Таму вынікі першапачатковых назіранняў неабходна дапоўніць дадзенымі, што маюць факталагічны характар.

У нашай працы, на першым яе этапе, з тэкстаў арыгінальных твораў мастацкай літаратуры на польскай мове, а таксама перакладаў з беларускай мовы на польскую адбіраліся (пры дапамозе ўнутрымоўнага супастаўлення, у значнай ступені інтуіцыйнага, з іншымі ПСК з падобным лексіка-семантычным напам'яненнем) з канструкцый тыпу «w+месны» такія, у семантыцы якіх, на

---

¹ Гл. Спіс скарачэнняў.

нашу думку, можна дапусціць прысутнасць прычыннага значэння. На другім этапе праводзіўся аналіз адпаведнікаў такіх канструкцый у беларускіх тэкстах, які, на нашу думку, з'яўляецца істотным для больш дакладнага вызначэння статусу такіх польскіх ПСК.

Параўнаем, напрыклад: ... *usze i jej zatrzasla ad zlosнай бяспільнай ярасці* (В.Б., 219) – *w bezsilnej wściekłości zatrzęsło się w niej wszystko* (W.B. P i n., 150). Бясспрэчна, першая канструкцыя – у беларускай мове – з'яўляецца прычынна-выніковай, яна адлюстроўвае адпаведную сітуацыю рэчаіснасці. Мы падзяляем меркаванне, што пры перакладзе далёка не кожная форма мовы 1 адназначна адпавядае форме мовы 2 (што выклікана як характарам эквівалентнасці дзвюх моўных сістэм, так і ў нашым выпадку характарам перакладу як своеасаблівай лінгвістычна-лагічнай дзейнасці [4]). Пры мастацкім перакладзе на блізкароднасную мову, у прыватнасці з беларускай на польскую, зразумела, адлюстроўваецца тая самая сітуацыя, але інтэрпрэтацыя яе можа быць не толькі ў каузальным плане (а, скажам, з актуалізацыяй значэнняў стану, спосабу дзеяння і інш.). Аднак мы не можам зрабіць з гэтага вываду, што дадзеная польская канструкцыя не выражае прычынна-выніковых адносін, бо прытрымліваемся дапушчэння, што пры перакладзе на блізкароднасную мову прычыннае значэнне пэўнай канструкцыі, як правіла, захоўваецца (калі не браць пад увагу магчымасці суб'ектыўна-кантэкставага падыходу перакладчыка да дадзенай канструкцыі), магчыма, у меншай ступені, чым у канструкцыі з тэксту-арыгіналу.

Усяго намі выяўлены пры аналізе тэкстаў на першым этапе 131 выпадак ужывання ПСК «*w+mесны*» з прэдыкатам, выражаным дзеяслоўнымі формамі, і залежным кампанентам-назоўнікам. Сярод іх крыху больш чым у трэці выпадкаў (46, або 35% ад агульнага ліку суаднясенняў з беларускімі канструкцыямі) польскія ПСК «*w+mесны*» маюць беларускія адпаведнікі ў выглядзе спецыялізаваных прычынных (агульнапрызнана прычынных) канструкцый², з якіх 37 – «*ад+родны*», 4 – «*з+родны*», 2 – «*па+mесны*», 3 – беспрыназоўнікавыя канструкцыі з творным склонам (з усіх гэтых беларускіх канструкцый 22 аднесена намі да ўнутранай, 24 – да знешняй прычыны). Разам з тым у шэрагу выпадкаў (55, або 42%) польскім ПСК «*w+mесны*» адпавядаюць у беларускіх тэкстах іншыя прыназоўнікавыя канструкцыі: 35 – «*у+mесны*», 17 – «*на+mесны*», 2 – «*пад+творны*», 1 – «*з+творны*». Акрамя таго, 11 прыназоўнікава-склонавым канструкцыям «*w+mесны*» адпавядаюць у беларускіх тэкстах дзеепрыслоўі, 4 – прыслоўі, 1 – дзеепрыметнік, 1 – прыметнік, па 1 даданая прычинная, даданая мэтавая і даданая часавая частка, 10 апускаюцца пры перакладзе.

Вышэйпададзеныя лічбы сведчаць, на нашу думку, пра досыць высокую ступень рэгулярнасці ў выражэнні польскімі ПСК «*w+mесны*» прычыннага значэння. Але гэта не азначае таго, што ўсе без выключэння ПСК «*w+mесны*» можна аднесці да прычынных канструкцый. Разгляд польскіх ПСК і іх беларускіх тэкставых адпаведнікаў дазваляе зрабіць выснову пра істотныя разыходжанні ў частотнасці карэляцыі ПСК «*w+mесны*» з беларускімі прычыннымі канструкцыямі ў залежнасці ад лексіка-семантычнага нападзення польскіх ПСК. У прыватнасці, адпаведнікамі польскіх канструкцый з назоўнікам *stołse* беларускія прычинныя канструкцыі з прыназоўнікам *ад* выступаюць 8 разоў (пры агульным ліку 25 зафіксаваных выпадкаў ужывання

² У ліку асноўных каузальных прыназоўнікавых канструкцый беларускай мовы В.І. Рагаўцоў прыводзіць канструкцыі з залежнымі формамі «*ад+родны*», «*з+родны*», «*за+вінавальны*», «*з-за+родны*», «*па+mесны*», «*па+давальны*», «*праз, цераз+вінавальны*», гл. [5].

ПСК «w+месны (słofice)», напр.: *Przed nim błyszczala w słońcu woda* (I.P., 34) – *Наперадзе блішчала ад сонца вада* (I.П., 144); адпаведнікамі ПСК «w+месны (uśmiech)» у беларускіх тэкстах 5 разоў з’яўляюцца каўзальныя ПСК «ад+родны» і 1 раз – беспрыназоўнікавая канструкцыя з творным склонам. Для некаторых іншых польскіх канструкцый, напрыклад, для ПСК «w+месны (obawa)», выпадкаў ужывання якой улічана намі ў польскіх тэкстах 9, наадварот, ні разу не зафіксавана беларускіх адпаведнікаў з прычыннымі прыназоўнікамі ад або з (гэтай канструкцыі адпавядае ў усіх 9 выпадках дзеепрыслоўе *баючыся*).

Прааналізаваныя польскія канструкцыі з прыназоўнікам w могуць выражаць пэўныя разнавіднасці прычыннага значэння, якія вылучаюцца ў залежнасці ад семантыкі галоўнага і залежнага кампанентаў такіх канструкцый. Спачатку разгледзім канструкцыі, што выражаюць унутраную прычыну стану, дзеянняў адушаўленага суб’екта.

Унутраную прычыну выражаюць назоўнікі са значэннем адмоўнага ўзбуджанага стану тыпу *złość, gniew, wściekłość, rozgorączkowanie*; падзеювынік выражаюць пры такіх назоўніках прэдыкаты са значэннем рэфлекторнага фізічнага дзеяння (*drzeć, trząść się* і г.д.), імпульсіўнага руху (*miotąć się, rzucać się* і г.д.), імпульсіўнага каўзатыўнага дзеяння (*uderzyć, okaleczyć* і г.д.), маўлення (тыпу *krzyczeć*), дзеясловы з гіпербалізаваным значэннем (*dusić się* і інш.), напр.: *...rozziłościł się...i krzyknął w tej złości na konia* (W.A., 317) – *...запаваў...і закрычаў ад гэтай злосці на каня* (В.А., 272); *...nie pokazuj się lepiej, bo jeszcze cię okaleczą w złości* (W.A., 362) – *...глядзі не патыкайся, а то абязвечаць дзе з гарачкі* (В.А., 328); *...sam dusił się w bezsilnym gniewie...* (I.M., 361) – *...яго душыла ад гневу...* (I.M., 346); *Niektórzy w rozgorączkowaniu rzucili się tam i utonęli* (K-s, 498) – *Некалькі салдат з гарачкі і страху скочылі ў балота...* (К-с, 430).

Прычыну – нейтральны псіхалагічны стан суб’екта, што выклікае яго неўсвядомлены эмацыйны, фізічны стан, выражае спалучэнне «w *przecuciu*», напр.: *Napięto się w nim wszystko i aż drżało w przecuciu tego, co za chwilę musiało chyba nastąpić* (W.B. P. i n., 173) – *У ім усё напружылася і аж дрыжэла ад прадчування таго, што...* (В.Б., 236).

Унутраную негатыўную прычыну – псіхалагічны стан (як правіла, спалучаны з дзеяннем) суб’екта, які перашкаджае дакладнаму выкананню дзеяння суб’ектам, выражае спалучэнне «w *rośpięchu*», напр.: *Korsak w rośpięchu szedł jakoś bokiem* (W.A., 71) – *Корсак ад спешкі ішоў неяк бокам* (В.А., 68).

Радзей падзея-прычына носіць у канструкцыях з прыназоўнікам w фізічны характар. Гэта перш за ўсё датычыць спалучэння «w *uśmiechu*», пры якім ужываюцца прэдыкаты са значэннем мімічных рухаў адушаўленага суб’екта тыпу *mrużyć oczy, wykrzywić usta*, напр.: *...wykrzywił w bladym uśmiechu drobną twarz...* (W.A., 208) – *ад вялай усмешкі ў яго крывіўся дробны...тварок* (В.А., 177); *...patrzył na Sciapanowicza mrużąc oczy w uśmiechu, a może od słońca...* (Br., 195) – *Недасек глядзёў на Сцяпанавіча, зморшчаны не то ад сонца, не то яшчэ і ад бяскрыўднай хітрасці* (Бр., 239).

Выпадкі карэляцыі з беларускімі прычыннымі канструкцыямі польскіх канструкцый, унутраная прычына ў якіх мае іншы (не мімічны) фізічны характар, адзінкавая, як у прыкладах: *I tak żaden z nich w tej ciężkiej robocie nie wie nieraz, co to dzieje, co nos* (I.M., 181) – *...ні дня, ні ночы не бачыць з турботы* (I.M., 174); *...w gwałtownym paroksyzmie bólu oblała się potem* (W.A., 329) – *ад вострага нечаканага болю яе кінула спачатку ў гарачы, а потым у халодны пот* (В.А., 300).

Падкрэслім той факт, што беларускімі адпаведнікамі пададзеных вышэй сінтаксічных канструкцый з прыназоўнікам *w* з'яўляюцца не толькі прычынна-выніковыя, але і канструкцыі з іншымі значэннямі. Гэта сведчыць пра сумяшчэнне дадзеных польскімі канструкцыямі значэння ўнутранай прычыны з іншымі значэннямі, у першую чаргу з значэннем стану.

Сувязь паміж прычынай і вынікам у разгледжаных намі ПСК «*w+месны*», якія маюць значэнне ўнутранай прычыны, не апасродкавана свядомасцю суб'екта прычынна-выніковых адносін, г.зн. падзея-вынік мае міжвольны характар. Гэта, у сваю чаргу, спрыяе развіццю падзей у аб'ектыўна непажаданым для суб'екта напрамку; іншымі словамі, у дадзеных польскіх канструкцыях найчасцей выражаецца негатыўная прычына.

Заўважым, што для пераважнай большасці польскіх канструкцый з прыназоўнікам *w*, адабраных намі для аналізу на першым этапе, у якіх прычына – нейтральная ў адносінах да яе суб'екта, напрыклад, для канструкцый *W miłym zmieszaniu spuściła oczy* (Br, 171); *Również macocha chlapięła w rozczuleniu* (I.M., 278); *...przytulone do niej ramię Chadoški zdrzało w podnieceniu* (I.M., 76), намі не адзначана беларускіх прычынна-выніковых тэкставых адпаведнікаў. Гэта датычыць таксама канструкцый *w oczekiwaniu*, *w nadziei* і інш.

Разам з тым, намі не выяўлена беларускіх тэкставых адпаведнікаў з спецыялізаванымі для выражэння прычынна-выніковых адносін прыназоўнікамі таксама і для некаторых польскіх канструкцый з негатыўнай семантыкай, як, напр., для ПСК *w rozpaczy*, *w obawie (przed czymś)*, *w napięciu* і інш.

На нашу думку, толькі на падставе адсутнасці беларускіх спецыялізаваных каўзальных адпаведнікаў немэтазгодна адмаўляць усім такім польскім канструкцыям наяўнасці ў іх прычиннай семантыкі (якая можа прысутнічаць у іх у большай ці меншай ступені). На карысць апошняга, верагодна, сведчаць факты ўжывання ў польскіх тэкстах ПСК «*w+месны*» ў якасці аднародных акалічнасцяў з спецыялізаванымі прычыннымі канструкцыямі, напр.: *W swym zapale – a także w wyniku pewnej naiwności – przestał się liczyć ze stanowiskiem generała zakonu...* (J.D., 137); *...będą gotowi najgorsze święństwo zrobić w obawie już nie przed śmiercią... tylko ze strachu przed bólem...* (J.P., 155).

Акрамя таго, і спецыялізаваныя каўзальныя польскія ПСК часам перакладаюцца на беларускую мову неспецыялізаванымі для выражэння прычынна-выніковых адносін лексіка-граматычнымі сродкамі, напр.: *...czy to z obawy, że ten nie wykona rozkazu, czy też z innych względów – mocno go pchnął* (M.M., 203) – *...ці то баючыся, што той не выканае загаду, ці па нейкай іншай прычыне – моцна яго піхнуў* (M.M., 247).

Для аналізу многіх польскіх ПСК «*w+месны*» на прадмет выяўлення ў іх каўзальнага значэння і вызначэння іх статусу як прычынна-выніковых неабходна правесці супастаўленне з беларускімі адпаведнікамі большай колькасці іх ужыванняў. Шэраг ПСК «*w+месны*» з вялікай доляй верагоднасці мы можам аднесці да канструкцый, што выражаюць значэнне ўнутранай прычыны (перш за ўсё гэта канструкцыі, якія абазначаюць негатыўную прычыну). Значную ролю пры вызначэнні пэўнай канструкцыі як каўзальнай адыгрывае яе канкрэтнае лексіка-семантычнае нападзенне.

Як паказвае супастаўленне польскіх канструкцый і іх беларускіх тэкставых адпаведнікаў, ПСК «*w+месны*» могуць служыць і для выражэння знешняй прычыны. У пераважнай большасці выпадкаў такія канструкцыі выражаюць, разам з значэннем прычыны, і лакальнае значэнне. Прычынны кампанент у канструкцыях са значэннем знешняй прычыны выражаецца з дапамогай канкрэтных і абстрактных назоўнікаў, прычым семантыка гэтых назоўнікаў досыць аднатыпная: яны абазначаюць найчасцей фізічныя, прыродныя з'явы. Выніковы кампанент утвараюць пры такіх назоўніках прэдыкаты са значэннем

працэсаў, стану нежывой прыроды, радзей – фізічнага стану адушаўлёных суб'ектаў. Так, калі прычынны кампанент выражаецца спалучэннем з канкрэтным назоўнікам *słońce*, вынік абазначаецца прэдыкатамі, што абазначаюць пэўныя фізічныя характарыстыкі (стан, працэсы): *połyskiwać, błyszczeć w słońcu* (у гэтых польскіх спалучэннях іншыя прыназоўнікі практычна не ўжываюцца; найчасцейшыя беларускія адпаведнікі *блішчаць на сонцы, ад сонца*), *rózowić się, czerwienić się w słońcu* (ужываюцца таксама *од słońca* і інш.; бел. *ружавецца, чырванець ад сонца* і інш.), *nagrzać się, rozpałić się w słońcu* (бел. *нагрэцца на сонцы, ад сонца* і інш.). Прывядзем прыклады з перакладу на польскую мову апавесці І. Пташнікава «Тартак» і арыгіналу: *Przed nim błyszczała w słońcu woda...* (І.П., 131) – ...наперадзе блішчала ад сонца вада (І.П., 134); *...błyszczący w słońcu rosa...* (І.П., 220) – ...блішчыць на сонцы роса... (І.П., 238); *Szosa w słońcu była biała jak kreda* (І.П., 77) – Ад сонца яшчэ больш пабялела...шаша... (І.П., 77); *Jęczmien...spalił się w słońcu...* (І.П., 29) – ...ячмень...згарэў на сонцы... (І.П., 32); *Policzki pieką w słońcu* (І.П., 30) – [шчоки] ...аж смыляць на сонцы (І.П., 30).

Прычынны кампанент можа выражацца спалучэннем «w świetle» (якое можа ўключачаць у свой склад таксама дэтэрмінанты-назоўнікі, што паказваюць на крыніцу святла – *księżyc, lampa* і інш.), пры гэтым выніковы кампанент утвараюць прэдыкаты, якія абазначаюць фізічны стан, працэсы (вонкавы выгляд, колер аб'екта). У склад такіх канструкцый нярэдка ўваходзяць словы з мадальным значэннем тыпу *wydawać się*, напр.: *W świetle wiszącej lampy jej głębokie oczodoły wydawały się aż czarne* (W.A., 304) – Ад далёкае лямпы цямнелі яе глыбокія вачаніцы (B.A., 261); *...widział, jak rozbłysły jej oczy w padającym od okienka świetle* (W.A., 116) – бачыў, як заблішчалі яе вочы ад яснасці з акенка... (B.A., 104).

Знешнюю прычыну выражаюць таксама канструкцыі з назоўнікамі *ciepło, ogień, śpiekota*, напр.: *Kropła rozpuszczającej się w ciepłej krwi spłynęła jej po policzku...* (S.L., 160) – Кропля расталай ад цяпла крыві цякла па шчацэ Хэры... (С.Л., 143); *...też syczał w płomieniach...* (І.П., 261) – ...сінеў ад агню мох... (І.П., 286); *Nad omdlewającą w śpiekocie krainą panowała senna cisza* (W.B. S.w., 95) – Над разамлелым ад сп'які краем ляжала дрэмотная ціша (B.B., 67).

Адзначым яшчэ спалучэнне *w wietrze*, напр.: *Gałęzie sosen prawie nie poruszają się w tym wietrze* (Br., 256) – Сосны ад гэтага ветру амаль зусім не варушацца голлем... (Br-2, 536). У беларускіх тэкстах канструкцыі тыпу *варушыцца ў ветры* практычна не сустракаюцца. У польскай мове ўжываюцца таксама сінанімічныя спалучэнні *na wietrze, od wiatru*, напр.: *...dygotała na wietrze liliowa pokrzywa* (W.A., 298); *Grube wargi zsiniały od wiatru* (L.B., 123).

Як паказвае прааналізаваныя намі матэрыял, пераважная большасць ПСК «w+месны» «са значэннем знешняй прычыны ўключае ў свой склад канкрэтныя і абстрактныя назоўнікі, якія належаць да аднаго лексіка-семантычнага разраду (назвы з'яў прыроды) і характарызуюцца прапазіцыйным зместам. Для канструкцый з назоўнікамі, якія не нясуць у сабе падзейнай семантыкі, беларускіх спецыялізаваных каўзальных адпаведнікаў намі практычна не адзначана (апрача адзінкавых выпадкаў, якія можна кваліфікаваць як прыклады чыста кантэкставага выражэння прычынна-выніковых адносін: *Lewczuk drgnął z zimna w swoim mokrym ubraniu...* (W.B. S.w., 165) – Ляўчук ззябка здрыгануўся ад свай мокрае вопраткі... (B.B., 114). Можна зрабіць выснову, што ўзнікненню ў пэўных канструкцый з прыназоўнікам *w* значэння знешняй прычыны (на аснове прасторавага значэння, значэння месцазнаходжання) спрыяе семантыка залежнага кампаненту (назоўніка). Прычыннае значэнне ў многіх (апісаных намі) канструкцый даволі выразнае, аднак яно не выцесніла лакальнага значэння, а

сумяшчаецца з ім. Увогуле, прыкладаў выражэння ПСК «*w+mесны*» выключна каўзальнага значэння намі не адзначана, у чым існуе розніца паміж імі і некаторымі іншымі прычыннымі канструкцыямі, як, напрыклад, «*z powodu+родны*».

У той жа час ПСК «*w+mесны*», як і ПСК «*z powodu+родны*», «*przez+вінавальны*» і інш., могуць выражаць як унутраную, так і знешнюю прычыну. Як і ПСК «*z+родны*», ПСК «*w+mесны*» ўключаюць у якасці лексічных нападуняльнікаў назоўнікі з акрэсленай семантыкай; у канструкцыях, пабудаваных па дадзеных сінтаксічных мадэлях, прычынна-выніковая сувязь паміж падзеямі, як правіла, не апасродкавана свядомасцю суб'екта.

Зразумела, наяўнасць у якасці тэкставых адпаведнікаў для ПСК «*w+mесны*» беларускіх спецыялізаваных прычынных канструкцый можа быць вытлумачана і ў тым сэнсе, што польскія і беларускія канструкцыі па-рознаму адлюстроўваюць на моўным узроўні пэўную сітуацыю рэчаіснасці: напр., польская канструкцыя «*połyskiwać w słońcu*» характарызуе дадзеную сітуацыю ў лакальным, а беларуская «*блішчаць ад сонца*» – у каўзальным плане, што можна разглядаць як праяву разыходжання ў трактоўцы зместу, аб'ёму анталогічнай катэгорыі прычыннасці носьбітамі дзвюх розных моў (гэта адлюстроўваецца і ў перакладных тэкстах). Але ж, разглядаючы сінтаксічныя канструкцыі ў іх функцыянаванні ў тэксце, няцяжка заўважыць, што, як і ў польскіх адпаведніках, у беларускіх канструкцыях тыпу «*блішчаць ад сонца*» прычынна-выніковая сувязь паміж падзеямі, як правіла, спецыяльна не акцэнтаваная (як магло б адбыцца, напрыклад, пры адказе на пытанне «Чаму блішчыць трава?»). Гэта значыць, чыстай лагічнай прычыны такія беларускія канструкцыі не выражаюць.

Калі браць на ўвагу, што асноўны корпус прычынных ПСК «знаходзіцца ў зоне сінкрэтызму» [6], можна сцвярджаць, што ПСК «*w+mесны*» – адзін са сродкаў выражэння прычынна-выніковых адносін. Будзем лічыць, што чым большая ступень рэгулярнасці ўзнаўлення прычыннага значэння і частотнасць ужывання ПСК у пэўнай мове, чым больш разнастайнымі семантычнымі тыпамі слоў, якія ўтвараюць прычыннае значэнне, фарміруюцца залежны і галоўны кампанент, тым з большай падставай можна характарызаваць дадзеную ПСК як цэнтральны сродак выражэння прычынна-выніковых адносін [6, с. 70].

Правёўшы аналіз польскіх сінтаксічных канструкцый на аснове супастаўлення іх з беларускімі тэкставымі адпаведнікамі, можам сцвярджаць, што ні паводле аднаго з вышэйпрыведзеных крытэрыяў ПСК «*w+mесны*» не належаць да цэнтральных сродкаў выражэння каўзальных адносін. Разам з тым шэраг каўзальных ПСК «*w+mесны*» не з'яўляюцца і чыста перыферычнымі: у перыферычных канструкцыях «канфігурацыя сэнсаў лексічных адзінак, здольных выражаць адносіны прычыннай абумоўленасці, як правіла, не паддаецца класіфікацыі» [6, с. 71]³.

Такім чынам, мы падыходзім да высновы, што ПСК «*w+mесны*» могуць выражаць прычынна-выніковыя адносіны, прычым не толькі як перыферычныя, неспецыялізаваныя, кантэкставы сродак (як у прыкладзе *w tym mieszkaniu nie mógł pracować*), але і як прамежавыя паміж цэнтральнымі, спецыялізаванымі і перыферычнымі, неспецыялізаванымі лексіка-граматычны сродак (гэта адносіцца да спалучэнняў з пэўнымі назоўнікамі: «*w+mесны*» (*złość, gniew,*

³ Да ўласна перыферычных сродкаў выражэння прычынна-выніковых адносін можна аднесці такія прыназоўнікава-склонавыя канструкцыі, як, напр., *w tym ubraniu było mi zimno, wśród tamtych ludzi czuł się niezbyt pewnie, na plaży fajnie jest* і інш. Падкрэслім, што ў такіх канструкцыях назоўнікі не абазначаюць падзей; у беларускіх тэкстах практычна не сустракаецца беларускіх спецыялізаваных прычынных адпаведнікаў да падобнага роду канструкцый.

wściekłość, rozgorączkowanie, wiatr, światło, ciepło, przecucie, pośpiech, uśmiech. слоўсе і некаторыя іншыя).

Спіс скарачэнняў

- J.D. – Jan Dobraczyński. Tak traktuję moich przyjaciół. Warszawa, 1990.
J.I. – Jarosław Iwaszkiewicz. Wybór opowiadań. Warszawa, 1973.
J.P. – Janusz Przymanowski. Siedem powieści. Warszawa, 1988.
L.B. – Leopold Buczkowski. Czarny potok. Warszawa, 1971.
L.B-r. – Lech Bauer. Wieża życia. Katowice, 1991.
M.M. – Michał Mirski. ...biegiem marsz! Warszawa, 1958. – M.M. – Міхал Мірскі. Бягом марш! Перакл. Янка Брыль і Якуб Міско. Мн., 1963.
R.K. – Ryszard Kapuściński. Kirgiz schodzi z konia. Chrystus z karabinem na ramieniu. Warszawa, 1990.
S.L. – Stanisław Lem. Solaris. Warszawa, 1963. – С.Л. – Станіслаў Лем. Салярыс. Перакл. Максім Валюшка. Мн., 1994.
W.Ż. – Wojciech Żukrowski. Opowiadania z czasów wojny. Warszawa, 1987.
Br. – Янка Брыль. Збор твораў: У 4 т. Т. 1. Мн., 1967.
Br.-2 – Янка Брыль. Выбраныя творы: У 3 т. Т. 2. Мн., 1993. – Br – Янка Брыль. Świat daleki i bliski. Przekł. Ewa Rojewska. Warszawa, 1974.
W.A. – Вячаслаў Адамчык. Выбраныя творы: У 3 т. Т. 1. Мн., 1995. – W.A. – Wacław Adamczyk. Cudza ojczyzna. Przekł. Maria Dolińska. Lublin, 1984.
W.B. – Васіль Быкаў. Збор твораў: У 4 т. Т. 3. Ановесці. Мн., 1982. – W.B. P. i n. – Wasyl Bykow. Pójść i nie wrócić. Przekł. Andrzej Bień. Lublin, 1985; W.B. S.w. – Wasyl Bykow. Stado wilków. Przekł. Andrzej Bień. Warszawa, 1981.
I.M. – Іван Мележ. Збор твораў: У 6 т. Т. 5. Мн., 1971. – I.M. – Iwan Mieleż. Ludzie na błotach. Przekł. E.Kabatc. Warszawa, 1968.
I.P. – Іван Пташнікаў. Тартак. Мінск, 1968. – I.P. – Iwan Ptasznikau. Tartak. Przekł. Bolesław Monkiewicz. Warszawa, 1977.
K-s – Якуб Колас. Збор твораў: У 14 т. Т. 8. Мн., 1975. – K-s. – Jakub Kołas. W poleskiej gluszy. Trzęsawisko. Przekł. Stanisław Furmanik, Zofia Rysińska. Warszawa, 1950.

ЛІТАРАТУРА

1. **Grybosłowa A.** Fraza nominalna przyimkowa w funkcji okolicznika przyczyny // Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, 18. Warszawa, 1979. S. 70.
2. **Klebanowska B.** Wyrażenia przyczynowe z rzeczownikami abstrakcyjnymi we współczesnej polszczyźnie. Warszawa, 1982. S. 20-21.
3. **Wierzbicka E.** Synonimia składniowa konstrukcji przyczynowo-skutkowych we współczesnej polszczyźnie. Warszawa, 1991. S. 55-56.
4. **Greń Z., Rytel-Kuc D.** Wykorzystanie przekładów literackich w pracy nad dwujęzycznym słownikiem walencyjnym // Problemy teoretyczno-metodologiczne badań konfrontatywnych języków słowiańskich (Prace Slawistyczne, 89). Warszawa, 1991. S. 70-72.
5. **Роговцов В.И.** Выражение причинных отношений синтаксическими средствами в современном белорусском литературном языке (словосочетания с непроизводными предлогами) : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Мн., 1978. С. 13.
6. **Одинцова И.В.** Структурно-коммуникативные модели с причинной семантикой в простом предложении // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология, 2002, № 1. С. 54.

S U M M A R Y

The present article includes a comparative analysis of Polish causal syntactical constructions with the preposition w and their Belarusian equivalents. The analysis is based on examples from modern Polish and Belarusian literature (mostly from translations from one of the languages into the other).

Поступила в редакцию 24.10.2002